

man vill kontrollera eller bättre förstå en rad olika påståenden som Persson gör om Popper. Som t.ex. när han ska förklara skillnaderna mellan Poppers tre världar (s. 110).

Det centrala kapitlet i boken – åtminstone om man utgår från bokens titel – får väl anses vara det som handlar om Poppers ”evolutionära epistemologi”. Här beskrivs hur Popper betonar att vi måste ha vissa förväntningar för att vi ska kunna lära av våra sinnesintryck. Dessa förväntningar ”manifesteras via organismens genetiska uppsättning” (s. 124) och de modifieras eller elimineras i den mån de falsifieras av sinnesintrycken. På så sätt växer våra teorier fram genom ”trial and error”. Processen ”innebär en asymptotisk approximation till sanningen” och att ”vi kommer att kunna närma oss den godtyckligt nära” (s. 127). Hur Persson kan vara så säker på riktigheten av denna optimistiska tes framgår inte. Man får också intrycket att vetenskapens utveckling skulle vara rent biologiskt determinerad – något som Popper nog inte skulle gå med på. Man kan resonera så här. Våra förväntningar (teorier, hypoteser) kan möjligen, som Popper ibland tycks mena, komma från vår biologiska natur, från våra gener. Om de inte gör det så finns det väl bara två möjligheter. Antingen kommer de från våra sinnesintryck – vilket skulle underminera hans kritik av äldre kunskapsteori (Locke, Hume, Russell). Eller också från ett fristående, autonomt ”förnuft” – vilket låter lite spökligt och knappast falsifierbart.

Man kan undra om Popper skulle vara beredd att dela Perssons – om det nu är Perssons – optimistiska syn på vetenskapen. För egen del har jag svårt att tro det. Teorin att vår kunskapsutveckling innebär ”en asymptotisk approximation till sanningen” är väl för övrigt knappast falsifierbar. Och därmed skulle den väl enligt Popper vara ”metafysisk” snarare än vetenskaplig.

LARS BERGSTRÖM

From Morality to the End of Reason: An Essay on Rights, Reasons and Responsibility

Ingmar Persson

Oxford University Press, 2013. 328 s. ISBN 978-0-19-967655-2

Under de senaste decennierna har Ingmar Persson blivit en av Sveriges mest renommerade filosofer. I *From Morality to the End of Reason* (2013) utvidgar han argumentationen från sin tidigare *The Retreat of Reason* (2005). Hädanefter kommer jag att referera till den tidigare som *MR* och den senare som *RR*. Då bakåtreferenserna i *MR* är många kan den med nämligen med fördel samläsas med *RR*, analogt med hur de två

volymerna i Derek Parfitts *On What Matters* (2011) kan samläsas. De hänger ihop på ett liknande sätt.

Men nu är det *MR* som recenseras – den har släppts som en fristående volym. Alla sidhänvisningar nedan görs således till denna om inte annat anges (och alla översättningar är mina). Perssons projekt i *MR* är att förklara doktrinerna som ingår i vår vardagliga moral och kritiskt diskutera dessa. I diskussionen förkastas vardagsmoralen och revideras till förmån för en sorts konsekventialism.¹ Enligt denna bör vi eftersträva ett mål *M* som är åtminstone lika bra som, eller inte mindre bra än, alla andra alternativ som är åtminstone lika bra som varje alternativ som *M* är lika bra som (s. 165–66). Den komplicerade formuleringen beror på att Persson menar att värdeegenskaper inte är transitiva (kap. 9).

Om denna teori är riktig blir moralen inte vidare auktoritativ, menar Persson i slutdiskussionen. Detta har två anledningar. Eftersom den nya moralsynen är mer krävande än vardagsmoralen till sitt innehåll måste vi göra mer än vi trott. Och eftersom det inte heller finns några moraliska påbud som ger skäl för oss alla har vi inte nödvändigtvis skäl att bry oss om den. Det senare är fallet eftersom Persson håller en sorts internalism om praktiska skäl för sann, där skäl ges av intrinsikala önsknningar (*intrinsic desires*) som inte är baserade på kognitiva misstag.² Men det finns ingen nödvändig koppling mellan våra önsknningar och denna etiska teori. Persson var skeptisk till förnuftets förmågor redan i *RR*: Slutsatsen var att varken ideal om att leva fullt rationellt eller tillfredsställelsemaximerande är uppnåeliga. I *MR* utvidgas skepticismen.

MR är en mycket omfattande bok där många goda argument presenteras och dito diskussioner förs. Det är därför kanske olyckligt att jag nu kommer att fokusera på några kritiska punkter, men boken inbjuder till just denna sorts kritiska diskussion. För det första kommer jag att diskutera bokens utgångsvinkel och metod. För det andra tar jag upp några aspekter av dess centrala normativ-etiska innehåll. För det tredje tar jag upp Perssons mer metafysiska diskussioner. Ett generellt problem i alla delar är att Persson tar en för stor ansats, vilket gör att viktiga teoretiska alternativ inte diskuteras (i de två tidigare fallen) och att han går så fort fram att det är enkelt att invända (i det senare). Men vi lär oss mycket om etik längs vägen.

Persson menar att vardagsmoralen kan fångas av *AOD* (handlingunderlåtelse-doktrinen, *the act-omission doctrine*). *AOD* är asymmetrisk på så sätt att vi har starkare moraliska skäl att inte orsaka vissa sorters skada än att underlåta att hindra dem eller låta dem ske.

¹Persson är emellertid kritisk mot distinktionen mellan konsekventialism och deontologi (s. 8–11).

²En "intrinsikal önskning" är en önskning av något för dess egen skull (kap. 12, n. 1).

AOD har i sin tur två komponenter. Den första är *DNR* (doktrinen om negativa rättigheter, *doctrine of negative rights*), enligt vilken vi har negativa rättigheter till liv, lem och egendom (s. 1), men inga positiva rättigheter som skulle kräva att andra hjälper oss till detta. Den andra är *CBR* (kausalitetsbaserat ansvar, *causally-based responsibility*). Denna handlar grovt sett om att vårt moraliska ansvar för en händelse är proportionerligt mot hur mycket vi orsakar en händelse (s. 1). Även doktrinen om dubbel effekt beror på *CBR* (kap. 6), åtminstone om den förstås korrekt.

Läsaren undrar emellertid varför Persson tillskriver just dessa doktriner till folk i allmänhet (åtminstone som dominanta i jämförelse med andra uppfattningar). Accepterar folk de ovan nämnda doktrinerna? Denna undran blir påtaglig då det är välkänt att både filosofer och folk i allmänhet ofta verkar vara oeniga. Persson menar visserligen att det finns en djupare enighet mellan olika kulturer och tider, som dessutom beror på evolutionen (s. 3–6; 11). Men ingen empirisk evidens anförs, och här hade sådan behövts för att det skulle gå att belägga att enigheten föreligger.³

Som läget är nu skulle det kunna vara så att folk i allmänhet inte accepterar de doktriner Persson tillskriver till dem, eller så är folks doktriner så vaga att de inte kan specificeras till *AOD*, *DNR* och *CBR*. Exempelvis skulle de kunna vara mer situationsbaserade än Persson föreslår, på så sätt att de inte generaliserar över olika situationer. Alternativt så skulle våra moraliska begrepp kunna vara vaga i kanterna och varierande mellan personer, vilket gör att de helt enkelt inte håller samma doktriner (jfr Francén Olinder 2012).

Då Persson främst argumenterar för sina tolkningar av doktrinerna genom diskussioner av filosofers teorier är det kanske bättre att förstå boken som ett försök att utröna vad några aspekter av de filosofiska tolkningarna av vardagsmoralen är i sin bästa form, snarare än som deskriptiv. Med ”de filosofiska tolkningarna” menar jag mer idealiserade, framdestillerade teorier om vad som är rätt eller fel som filosofer ofta

³Persson anför dock argument: Vi tenderar att hålla fast vid doktrinerna även när vi inser att de är oförsvarbara, och det är lättare att skada än att gynna oss. Det senare eftersom skador kan vara av stor magnitud och det finns fler sätt att skada än att gynna oss (s. 4–6). Men inget av *dess* empiriska argument är belagt med evidens. Möjligen skulle man dock kunna tolka Persson som att han presenterar en inferens till bästa förklaringen för den senare tesen. Han menar att den välkända effekten förlustaversion – att en förlust av en viss magnitud brukar ses som värre än en motsvarande vinst – och att rädsla är mer utspritt än hopp kan förklaras genom att det är lättare att skada än att gynna oss. Men det är inte alls säkert att förlustaversion är en effekt av detta faktum snarare än något annat, exempelvis att skador kan påverka vår funktionalitet mer än vinster. Och hur utspridda rädsor och förhoppningar är undersöks inte alls.

omfamnat. Det är dessa idéer som sedan ska diskuteras kritiskt. Då krävs inte längre fullständig ackuratess om vardagliga doktriner.

Persson försöker dock inte formulera exempelvis rättighetsteorier i sina starkaste former. Det heter att problem med att förstå hur mycket egendom som personer kan appropriera (och därför har rätt till) när de försöker appropriera den från naturen måste lösas om rättighetsteorier ska kunna rättfärdigas, vilket Persson inte tror är möjligt (s. 27). Dessutom ignoreras många framstående filosofiska teorier. Kontraktualism, dygdteorier eller situationism nämns inte alls, medan kantianism avvisas mycket hastigt i ett stycke (s. 140).

Således bör Perssons diskussion om något ses som ett argument för varför hans typ av konsekventialism är att föredra framför *vissa andra teorier*. Det är för starkt att säga att han tar itu med vardagsmoralen, eller ens alla filosofiska utmanare.

De flesta av bokens tolv huvudkapitel diskuterar olika normativ-etiska frågeställningar relaterade till de ovan nämnda doktrinerna. Genom denna diskussion framträder Perssons positiva synsätt. Förutom den aningen krångliga varianten av konsekventialism ovan så argumenterar han också för många andra teser. Exempelvis presenterar han en syn på ansvar där vi är ansvariga för utfallet av praktisk överläggning (*deliberation*) som sin ersättare till CBR (kap. 6 och 7).

Mycket av Perssons argumentation är utmärkt. Kritiken av DNR (eller negativa rättigheter mer generellt) i kapitel två, liksom paradoxerna för AOD i kapitel fyra, är starka utmaningar för alla som skulle försöka försvara någon sådan doktrin.

Angående rättighetsdiskussionen erkänner dock Persson (s. 64–68) att hans argument bara handlar om generella rättigheter (*general rights*), inte om så kallade speciella rättigheter (*special rights*). Generella rättigheter har vi bara för att vi lever, men speciella rättigheter och skyldigheter tilldelas vi beroende på våra egna handlingar (exempelvis löften). Dessutom menar han att det skulle vara möjligt att försvara generella rättigheter av pragmatiska skäl.

Att rättigheter kan variera, både sett till hur de fungerar och motivationen för dem, öppnar dock frågor om vilken sorts rättigheter som egentligen finns. Problemet här är ännu en instans av den ursprungliga problematiken i boken: Persson tar ett för stort grepp, så han missar alternativ.

För varför skulle inte rättigheter i första hand kunna figurera i system (exempelvis inspirerat av Shue (1980), som förnekar distinktionen mellan positiva och negativa rättigheter)? Om dessa system är politiska och rättsliga skulle rättigheterna kunna gälla allt annat lika och därför inte behöva vara tillämpbara på alla fall, utan bara på de sätt de bedöms vara

det politiskt och rättsligt. Ett sådant system har fördelen att problematiska motexempel kan avgöras med politiska eller rättsliga medel, snarare än genom vad som faller under allmängiltiga rättigheter. Exempelvis Perssons problem med appropriering ovan kan då lösas – lagstiftning kan avgöra. (Är detta rent utav folkförståelsen av rättigheter?)

MR innehåller också några mer metafysiska kapitel om mentala förklaringar (kap. 5) och normativ superveniens (kap. 9), och de två avslutande handlar om praktiska och teoretiska normativa skäl. Här fokuserar jag på de senare kapitlen.

Ett problem med dessa är att argumentationen blir rumphuggen, dels eftersom mycket av dess grunder lagts fram i *RR*, och dels eftersom den ändå hade kunnat vara mycket längre. Kapitlet om teoretiska skäl är mycket kontroversiellt och inte uppenbart relevant för resten av boken. Persson menar nämligen att vi har pragmatiska – inte epistemiska – skäl hålla fast vid många vardagliga trosföreställningar, exempelvis perceptionsbaserade (kap 11).

Jag avslutar dock med en invändning mot Perssons syn på normativa praktiska skäl. Han verkar ha gått för fort fram med att besvara en viktig fråga. Ett nödvändigt villkor för att något ska vara ett normativt praktiskt skäl är att det är just *normativt* (jfr Parfit 2011, vol. 1, s. 91, som Persson citerar, eller Heuer 2004). Det måste alltså, i en bred mening, föreskriva eller rekommendera vad vi ska göra. Som ovan nämnts menar Persson att praktiska skäl ges av våra intrinsikala önskningar som inte är beroende på kognitiva misstag. Vad vi har skäl att göra är att ta nödvändiga och i omständigheterna tillräckliga medel för att tillfredsställa dessa önskningar (s. 271). Dessa skäl kan kallas normativa, menar han, just eftersom önskningarna inte är baserade på misstag (s. 273).

Men frågan är om de verkligen är normativa. Att de inte är baserade på misstag *utesluter* vissa önskningar från att ge skäl, men verkar inte ge upphov till någon positiv föreskrivande eller rekommenderande kraft för de önskningar som ger dem. Så Perssons teori verkar inte kunna hantera positiv normativ kraft, och är därför inkomplett.⁴ Då öppnas också frågan

⁴Men tänk om ”att inte vara baserad på misstag” är detsamma ”att vara rationell”? Skulle inte det lösa problemet? Grovt och förkortat menar Persson tidigare, i *RR* s. 158–61, att den sorts önskningar som kan ge upphov till skäl är rationella omm de vore sådana att de formades baserat på rationella tankar. Och tanken att p (är sant) är rationell omm den är baserad på alla tillgängliga (*apparent*) skäl som agenten har att tro eller inte tro p (samt några fler kvalifikationer) (*RR* s. 165–66). Det är oklart hur detta anknyter till misstagsformuleringen i *MR*, men samma problem med normativitet verkar återuppträda då Persson menar att intrinsikala önskningar inte är rationellt föreskrivna (s. 158). De är inte föreskrivna, bara tillåtna.

om våra skäl för handling är så disassocierade från moralen som Persson menat, för vad den kompletta (eller korrekta) teorin säger är oklart.

Slutligen verkar alltså Persson inte kunna dra sina drastiska slutsatser. Han har missat starka utmanare och varit för hastig. Men med detta sagt är *MR* ändå givande att läsa, för där teserna är tydliga och diskuterade i detalj är argumentationen stark. Det finns mycket att hämta och utveckla vidare.

OLOF LEFFLER

REFERENSER

- Francén Olinder, Ragnar. 2012. "Moral and Metaethical Pluralism: Unity in Variation". *Southern Journal of Philosophy* 50, nr 4, s. 583–601.
- Heuer, Ulrike. 2004. "Reasons for Actions and Desires". *Philosophical Studies* 121, nr 1, s. 43–63.
- Parfit, Derek. 2011. *On What Matters* (Vol. 1 & 2). Oxford: Oxford University Press.
- Persson, Ingmar. 2005. *The Retreat of Reason: A Dilemma in the Philosophy of Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Persson, Ingmar. 2014. *From Morality to the End of Reason: An Essay on Rights, Reasons and Responsibility*. Oxford: Oxford University Press.
- Shue, Henry. 1980. *Basic Rights*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Upplysning i det 21:a århundradet

Christer Sturmark

Fri Tanke, 2015. 539 s. ISBN 978-91-87513-84-8

Författaren till denna omfångs- och innehållsrika bok är ordförande i förbundet Humanisterna, en mycket livaktig förening som värnar om det sekulära samhället och åtskillnaden mellan religion och politik. Enligt baksidestexten är det en bok där författaren "beskriver sin egen filosofiska utveckling och tar med sig läsaren på färden" och som "tar sig an ett stort antal av vår tids besvärligaste och samtidigt politiskt känsliga frågor".

I första delen av boken presenteras olika "verktyg för att tänka klarare och effektivare i vardagen" (s. 12). Det mesta som här presenteras är ur filosofisk synpunkt rätt elementärt och okontroversiellt, men det finns några konstigheter, som t.ex. att lagen om det uteslutna tredje och motsäggelagen sägs vara samma sak (s. 118). Det ges en del instruktiva exempel på misstag eller inkonsekvenser – bl.a. i statistiska bedömningar – och magiskt tänkande som man lätt kan göra sig skyldig till (s. 137–60). Här finns också de vanligaste argumenten mot de vanligaste gudsbevisen och en klaggörande diskussion om ateism och agnosticism. Dessutom kritiska synpunkter på olika sätt att hantera eller bemöta teodicéproblemet.